

Інна Онікієнко

МІФОЛОГЕМА ДОРОГИ У КОНТЕКСТІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ В.СТУСА “ПАЛІМПСЕСТИ”

Питання про міфологічну течію в українській поезії др.п. ХХ ст. давно вже у полі зору сучасних дослідників. Однак про вичерпне її дослідження не може бути й мови: дуже-бо замулені були знаки й символи на дорозі повернення нас до самих себе. Так В.Моренець, досліджуючи довший час це питання, доходить висновку про “відмежованість сучасного міфологізму від давньої міфології низкою принципових особливостей, а саме:

– трансцедентною силою, що панує над людиною, тут виступає вже не зовнішня природа, а *створена самою людиною цивілізація*;

– новий міф народжується не в надрах архаїчної народної спільноти, а в ситуації від’єднаності й самовглибленої самотності персонажа та суверенності його внутрішнього світу;

– місце “культурного героя”, що приносить людям блага цивілізації, посідає “екзистенційно-абсурдний” герой, що розриває пута цивілізації та її моральних приписів” (Коцюбинська 1994, 43).

Далі В.Моренець виділяє кілька яскравих міфологічних сплесків, які пережила поетична думка впродовж ХХ ст. *Перший* — модерністський або неоромантичний, — він пов’язує з творчістю В.Пачовського, П.Карманського, Лесі Українки. *Другий* — неокласичистичний, до якого дослідник долучає і творчість поетів “празької школи”. *Третій* пов’язується із творчістю поетів Нью-Йоркської групи та нешістдестників: В.Голобородька, В.Кордуна, П.Мовчана, Т.Мельничука. *Четвертий* визначає *есхатологічний* міфологізм вісімдесятичників.

Якщо говорити про творчість В.Стуса періоду *Палімпсестів*, то можемо спостерігати художню трансформацію його життєпису у міфологемі дороги. І тут правомірно буде говорити про визначені дослідниками принципові особливості міфологізму в літературі ХХ ст. Хоча, як побачимо, В.Стус широко залучає у *Палімпсестах*, окрім онтологічного, етнокультурний міфопростір. Що вже говорити про такого поета, як В.Голобородько, чия творчість міцно вгрузає в надра архаїчної народної спільноти і широко представляє образи-архетипи з глибоким

антропоморфічним значенням. Таким чином, досліджуючи міфологічну течію в літературі, не можна відкидати міфології народу, твореної впродовж століть. Вона веде нас до початків етносу, до пізнання себе.

У Моренцевій міфологічній періодизації Стусового прізвища не значиться. Однак його місце виразно бачиться у третьому періоді зазначеної періодизації — кінець 50–70 роки ХХ ст. Стусовій творчості від самого початку притаманне гостре відчуття бездуховності цивілізації як трансцендентної сили, що панує над людиною, суверенність внутрішнього світу персонажа та його екзистенціально–абсурдна суть.

Суттєвим доповненням Стусового міфомислення може бути повторюваність у його в'язничній ліриці символічного образу дороги як осмислення свого духовного шляху. Адже стезі життєвого шляху були обтяті. М.Коцюбинська наголошує на варіантності як основній константі поетового мислення, що означає дуже обмежену кількість тем періоду утвердження і дуже велику кількість їх варіантів (Коцюбинська 1994). Особливо ж обростає варіантами саме мотив дороги, який має потрійне тлумачення

– онтологічно–екзистенційне: осмислення свого буття та основних принципів людського буття, існування у ситуації опору, страждання, смерті;

– християнське: в центрі міф про розп'яття та воскресіння;

– народно–фольклорне: сприйняття своєї дороги як Долі.

У народній міфології *дорога* — символ єднання, блукань, спогадів. Дорога і путь — синоніми: дорога – реальна й коротша, путь — часто абстрактна й довга. Дорога співвідноситься із життєвим шляхом, шляхом душі у потойбічний світ і семантично виділяється у перехідних ритуалах: похоронах, деяких обрядах. Дорога — місце, де проявляється *доля*, *вдача* людини при її зустрічах з людьми і демонами. Дорога — різновид межі між “своїм” і “чужим” простором; це місце виконання магічних дій. Символіка дороги найбільшою мірою проявляється у місцях *перехрещення* двох або більше доріг (Войтович 2002, 163).

З вірша у збірці *Палімпсести* показано перехрещення доріг, що символізують, за Стусом, путь “хреста і долі”. Драма зламаної життєвої дороги, обірваність звичайного людського життя розгортається у вірші *Гойдається вечора зламана віть*. З одного боку, у вірші змальовано драму кінця, з іншого — свято початку:

Луняться кроки,
це, Господи, сяєво. Це — торжество:
надій, проминань, і наближень, і на–

вертань у своє, у забуте й дочасне.
(Стус 1999, 27)*.

Свідомо лишаючи префікс на попередньому рядку, поет актуалізує смисл *вертання* до самого себе. Це є початок нового життя, під час якого реалізується комоцентрична концепція людини. Людина є мікрокосм, який зливається з макрокосмом усесвіту; вона власним існуванням замикає енергію неба і землі.

У міфологічному авторському осмисленні символу дороги лежить також християнська міфологема Голгофи як “внутрішнього моменту духовного шляху — проходження життя через розп’яття, через жертву”. Стусів символ дороги, як будь-який символ, свідчить про те, що смисл одного світу лежить в іншому світі, що з іншого світу подається знак про смисл. Символ і роз’єднує два світи і пов’язує їх. Таким чином, дорога постає у двох вимірах: і як падіння, і як знесення.

Містерія навикання до смерті — основний концентр смислових кіл дороги у провалля. Дальший її смисл — життя під прицілом:

Кілька цівок, що примружені мітять
в тебе. Невже, навіжений, вже звик?
Дякую, Господи, — чверть перейшла (С.85)

Народноміфологічний образ смерті, ритуал умертвіння, зустріч з демонами на “всеспідній вседорозі” зображено у вірші *Насилося, що я на тім дворі*. Наближення смерті починається з трагічного видіння себе “перед брамою царства тіней”. Людина вся експресивно втілюється в одному чутті — назиранні. Тоді виникає образ, на який давно чекають очі:

Бачу: біла тінь
у сардаку сіренькому бреді
зі згаслим поглядом золотокоса (С.93)

Так передано містичну зустріч зі смертю. А ось її прислужники—демони, що викликають біль. Нарешті одна з демонологічних істот відділяється “болючий рот з попеченими тьмавими губами” і виконує ритуал умертвіння:

злякано накрив мені уста
проносячи движкий свій усміх далі (С.93)

---

* Далі покликаємося на це видання в тексті, подаючи сторінки в дужках.

Умертвіння усміхом, коли мерцеві після смерті закривають не очі, а уста, свідчить, що для поета смерть — це заборона слова.

Символічно—міфологічне осмислення Стусом духовного шляху людини включає в себе момент слова, благодаті, що полегшують, просвітляють долю людини з переходом у світ божественний. Дорога у безсмертя веде через смерть, до Бога через царство Сатани:

І недомога
твоя — спізнати долі ліпоту:
все презмагати стежку цю круту
від царства Сатани до царства Бога
Цей берег зустрічей — і не збагнеш ... (С.65)

Поет повсякчас наголошує на непроходимості того шляху, на який він став. Ось ще один варіант його у вірші *Як хочеться — вмерти!*:

Голодна, як проруб,
тропа вертикальна
не видертись нею
ні кроком ні оком
ні рухом ні духом
ні тілом зболілим (С.70)

Лише “несамовитим” дано пройти цей шлях, лише тим, хто вірить в Долю. Поет переконаний, що через нього вершиться Божий *здум*, що служіння поезії — то його жереб, його Доля, приділ, за яким неминуче — біль, смерть, але й безсмертя:

Яке жорстоке ти, пізнання
дороги трачених доріг.
Хай увірвалось існування.
Хай дух притомлений знеміг.
Хай видива подаленіли
на чорній, як смола, воді.
Та ми жили, немов любили,
і вік пробудем молоді.
Яке жорстоке ти, пізнання... (С.196)

Повтори в поезії Стуса — органічний засіб вичерпування поняття, образу. Зняття напруги або її нарощування відбувається за допомогою прийому градації.

Образ дороги — це не лише уособлення теперішнього драматичного життя поета, а й постійне повернення у минуле, до найкращих і найтепліших спогадів. Мотив вслухання в минуле відновлює обтягтий зв'язок із рідною землею, родиною:

У темінь сну занурюється шлях.
Все вище й вище сягають води
терпкого забуття. Все ближче край.
Дивлюся в порожнечу днів і літ —
і думаю: де та межа, котрою
вертається утрачена душа
у прапервні.

У темінь сну занурюється шлях... (С.56)

Варіант зустрічі з “прапервнем” “бодай у зболеному сні” змальовано у вірші *О землі втрачена, явися* (Стус 1999, 168). Поет у пошуках втрачених світань, синіх нив, дня розгойданих тарелів, коханої. Відновлене у пам'яті відчуття повноти життя, кохання, наповненість існування кольорами і звуками, — все це рятує душу, стає різким контрастом до самотнього протиставлення поетового смерті у безбарвному світі теперішньому.

Вслухання в самого себе автор передає опосередковано, через символічний образ мушлі, “що, як не ошукає, то спасе / і визволить із німоти і тиші / і від тяжкої — з кулаки — журби” *Слихись до мушлі спогадів і — слухай* (С.373). Спогади — це також можливість пізнання себе. У такому значенні використовував символ мушлі Г.Сковорода, запозичивши його з таємничих образів поганського богослов'я: “Мушля, чи черепашка, чи устриця: шукай себе всередині себе”

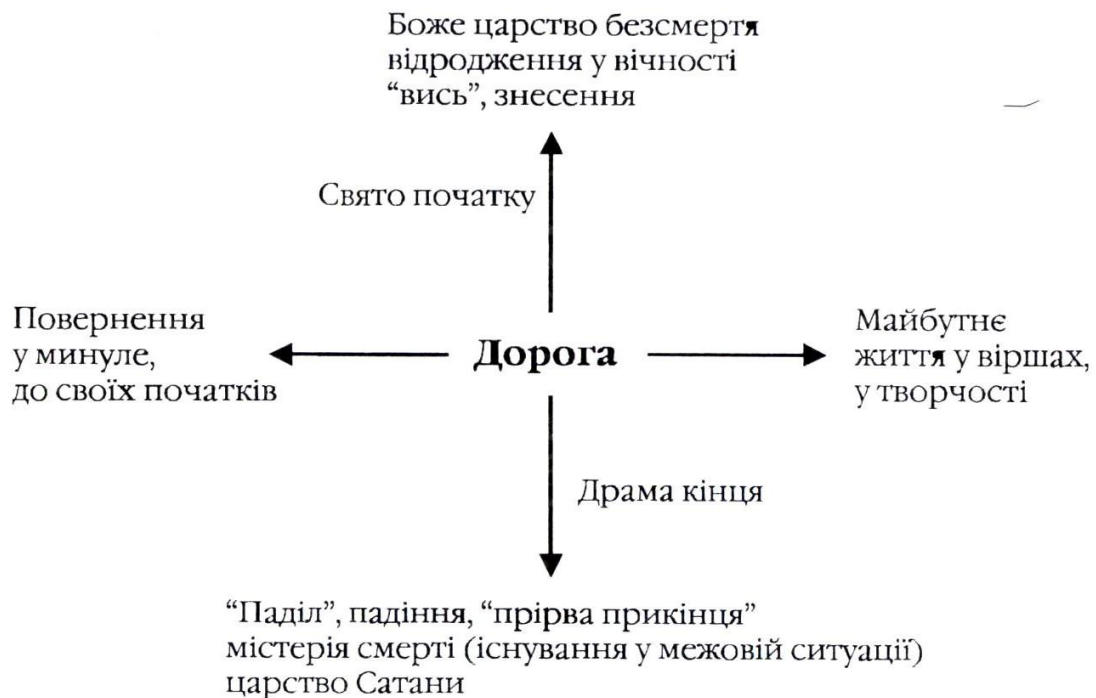
Так на своєму духовному шляху митець приходять до осмислення життя як “самособоюнаповнення” *Мені зоря сіяла пині вранці* (Стус 1999, 47). І життя — “самособоюнаповнення”, і прийняття своєї Долі, — все це сутодосне українській філософії кордоцентризму. Є серце, якому підвладний розум, є Бог всередині себе, є Божа дорога, якій не можна зраджувати. Цей шлях окупиться прекрасними духовними плодами в майбутньому:

Прослалася дорога неозора,
і в межиплетиві нових доріг

все, що згубив ти, все, що приберіг,
благословить будучина прозора.
Ти сам? Напривольяце. Тож існує (С.193)

Саме у народній міфології три дороги символізують триєдність буття: *перша* дорога — пізнання досвіду та мудрості, *друга* — уособлення земної сили, духовного надбання, снаги і працьовитості; *третья* велить шанувати звичаї, батьків своїх, свій рід і нарід. Стежки бога доріг — то серцевинні артерії Матері–Землі. Найголовнішою вважається *Божа дорога*, Дорога святих, тобто Молочний Шлях, яким ходить сам Всебог” (Войтович 2002, 165).

Як бачимо, Стусова міфологема дороги містить у собі трагічний момент падіння у “прірву прикінця”; момент трансцендентного виходу душі із тіла і вознесіння ввись до вічності, момент повернення в минуле, до своїх початків, а також має своє продовження в майбутньому через ідею вічного життя поета у його творчості. Схематично це може мати вигляд хреста, з урахуванням його екзистенційного, християнського, онтологічного та народноміфологічного смислів:

Література

- Войтович В. Українська міфологія. — Київ 2002. — 664с.
Копцюбинська М. “Неначе пв'яшок в серце вбитий” // Сучасність, 1994. — №4. — С.196–201.
Моренць В. Міфологічна течія в українській поезії другої пол. ХХ ст. // Слово і час, 2002. — №9. — С.43–51.
Стут В. Твори. — Львів 1999. — Т.3, книга І. — 485с.

Кривий Ріс

Inna Onikiyenko. Mytheme of a way in the context of the poetic collection *Palimpsests* by V.Stus.